

Denne søgbare PDF-fil er downloadet fra min personlige hjemmeside www.ronlev.dk.

Det er tilladt at dele PDF-filen med andre, da der ikke er ophavsret til titlen.

Besøg www.ronlev.dk. Måske er der andre af mine flere tusinde artikler og scannede bøger, der har interesse.

Mange venlige hilsener

Claus Rønlev

SAMLINGER

TIL

JYDSK HISTORIE OG TOPOGRAFI.

VI. BIND 1876—77.

UDGIVET

AF

DET JYDSKE HISTORISK-TOPOGRAFISKE SELSKAB.

AALBORG.

FORLAGT AF MARINUS M. SCHULTZ
OG TRYKT I STIFTSBOGTRYKKERIET.

Anholt.

En topographisk-antiquarisk Skizze.

Af V. Boye.

I November Maaned 1866 foretog jeg paa offentlig Bekostning en Reise til denne interessante lille Ø for at undersøge de derværende mærkelige Findesteder fra Steenalderen, fra hvilke det Kgl. Museum for de Nordiske Oldsager i Kjøbenhavn i en længere Aarrække havde modtaget adskillige Oldsager, uden at nogen Antiquar havde besøgt Øen. Udbyttet var i antiquarisk Henseende over al Forventning riigt og mangfoldigt. — Jeg havde tillige god Leilighed til ogsaa i andre Retninger at gjøre mig bekendt med de stedlige Eiendommeligheder, hvormed min gjæstfrie Vært, Hr. Pastor Carlsen, og Hr. Godsforvalter Ostfeldt stod mig kraftig bi. Iøvrig maa det bemærkes, at denne lille Afhandling med Hensyn til det Folkeeiendommelige og Topographiske kun gjør Fordring paa at betragtes som en Skizze, nærmest bestemt til at danne et Complement til de Beskrivelser, der tidligere ere givne af Øen [f. Ex. af Pastor Bynch i »Iris og Hebe«, 1801, 2det og 4de Bind; af T. Becker under Overskriften »Nogle Bidrag til Øen Anholt's Historie« i Orion, 4de Bind, osv.]. De meddelte Bidrag til Oplysninger om enkelte Skikke paa Anholt støtte sig i en meget væsentlig Grad paa Optegnelser i Kirkeprotokollen af Øens forhenværende Sognepræst, Hr. Pastor Chr. Møller, af hvilke jeg med hans velvillige Tilladelse har benyttet Adskilligt.

Blandt de Egne af vort Fædreland, som ere blevne særlig stifmoderlig behandlede af Naturen med Hensyn til Beliggenhed eller Tilgjængelighed og Jordbundens Beskaffenhed, indtager den lille Ø Anholt en ingenlunde misundelsesværdig Plads. Uagtet den ligger omtrent midt i et stærkt befaret Indhav, undgaae Skibene den dog saameget som mulig paa Grund af de frygtelige Rev, som skjære sig fra Øen ud i Havet mod Nord og Øst og medrette ere de Søfarendes Skræk. Da den desuden er almindelig bekjendt som en sørgelig Udørk, bliver Anholt kun saare sjældent gjæstet af Andre end dem, som af en eller anden tvingende Nødvendighed drages derhen. Og dog frembyder »Vores Land, Provinz og Sogn Anholt« ikke saa lidet, der kan have almeen Interesse, hvortil kommer, at den for Oldforskeren i en vis Retning er en sand Guldgrube, som kun altfor længe henlaae uændset.

Øen Anholt ligger omtrent midt i Kattegattet: 6 Sømile fra den jyske Halvø (Fornæs), 9 Sømile fra Læssø, $7\frac{3}{4}$ Sm. fra Hesselø, $10\frac{1}{2}$ Sm. fra Sjælland (Gildbjergshoved) og $8\frac{1}{2}$ Sm. fra Halland (Hallands Vædderø). Saaledes er den milevidt omgiven med et stormfuldt Hav, dobbelt eensom, da Fyret og Fyrskibet Knoben advare de Søfarende mod at komme dens milelange Rev for nær, thi

Lessow, Niding en Anhout

Macken dat mannig Stiermann niet wird oud.

Som bekjendt har Anholt Form omtrent som en Trekant, hvis Toppunkt vender mod Øst-Sydøst og kaldes »Totten«, i hvis Nærhed det store Fyrtaarn og Fyrinspecteurens Bøllig ligge. En lige Linie, dragen fra Totten gennem Øens eneste By til Vestenden, udgjør 1 Mil og $1\frac{1}{5}$ Fjerdingvei. Ved Vestenden er Anholt fra det nordvestlige Hjørne (Nordvesthagen) og til det ligeoverfor liggende Punkt 16,000 Fod bred. Det maa dog bemærkes, at Bølgerne gradviis bortskjære Totten, hvorfor man gjentagne Gange er bleven nødsaget til at flytte Fyret høiere op i Landet. Derimod synes Øen at hæve sig mod Nordvest.

Til Bedømmelsen af Anholt's Frugtbarhed ialmindelighed maa det være tilstrækkeligt at anføre, at dens Hartkorn udgjør $10\frac{1}{4}$ Tdr. paa et Areal af 3665 Tdr. Land, eller med andre Ord: Der gaaer $366\frac{1}{2}$ Tdr. Land paa 1 Td. Htk.!

Øen bestaaer af to Dele: Et mindre Høidedrag mod Vest og en over en Miil lang Slette mod Øst.

Det vestlige Høidedrag udgjør en Række høie Bakker, som bestaae af Sand, beklædt med et tyndt Lag Muld; rigtignok træder Sandet frem paa flere Steder; men ved omhyggelig Beplantning med Marehalm og Senegræs er det dog lykket at standse Sandflugten paa denne Deel af Øen.

Den nordligste af Bakkerne kaldes Nordklint eller Norderaas; ved denne ligger en lille Dal, som bærer det melancholske Navn »Klagedalen«, fordi Anholt's Kvinder her begræd Tabet af de Mænd, som Svenskerne havde hugget ned ved en Landgang i Aaret 1711. Den sydligste Bakke hedder Sønderbjerg eller Sønderaas (af Befolkningen ogsaa kaldet »Borresen«), og paa denne findes Øens højeste Punkt: Lindeshøi og den saakaldte »Døberkilde«. Man har herfra en viid og storartet Udsigt over Havet og kan i Horisonten nu og da skimte enkelte større Skibe, der seile saa langt uden om Øen som mulig, hvad der giver det hele Skue et sælsomt Præg af Øde og Ensomhed.

Bakkerne omgive i Hesteskoform et Engdrag (mulig en fordums Viig af Havet), fra hvilket der hæver sig flere Smaalholme og som omgiver et lille Kjær, hvori der lever Karusser, enkelte Aal og gode Iglar. Det er bevoxet med fine Rør, »Svepper«, men groer efterhaanden til og bliver gradviis fyldt med Sand, uden at Nogen drager Omsorg for at rense det, og saaledes vil det næppe være længe, inden det er forsvundet. Mod Syd begrændses Engdraget af to Bakker: Byens Bakke og Kirkebakken, og adskilt fra disse ved et smalt Stykke Agerland, »Byghaverne«, ligger den lille By.

Det er denne Deel af Øen, som er opdyrket og hvilken det lykkes Beboerne med ringe Midler, men store Anstrængelser, at fravryste et tarveligt Udbytte. Hele det opdyrkede Stykke udgjør en Strækning, som er 10,000 Fod lang fra Nord til Syd og 6000 Fod bred fra Vest til Øst. Først i 1852 bleve Jordene udskiftede, og det er ikke ret mange Aar siden, at Jernploven blev indført paa Anholt. Vi skulle anføre Markernes Navne, hvoraf flere synes at være meget gamle: Norderaasbanken, Steenvangen, Karesholm, Godager, Sønderbjergsager, Sønderaasbanke, Gannesbanke, Bedingen,

Langenge, Kongsenge, Vindbanken, Brostykket, Sønderhave, Kjeldhaven og Ageren.

Medens det vestlige Høidedrag vel ingenlunde kan siges at danne noget vildt Landskab, ja om Sommeren endog skal tage sig smukt og hjemlig ud, naar Kornet bølger paa Markerne, har derimod den anden Deel af Øen, den store Slette mod Øst, saa vildt og øde et Præg, at den, som aldrig har været der, ikke let kan gjøre sig nogen Forestilling derom. Den bestaaer af Steenrevler, der i parallelle Rækker stryge fra Vest-Sydvest mod Øst-Nordøst og enten ligge fuldstændig blottede eller ere bedækkede med større eller mindre Flyvesandsbanker, hvilke Vindene næsten uafadelig sætte i Bevægelse og som trodse enhver menneskelig Anstrængelse for at standse Sandflugten ved Beplantning. Saa lille Øen end er, har Vandreren dog ikke let ved at finde Vei i dette trøstesløse Øde, især naar hans Hud pidskes af de fine, skarpe Sandskorn, der hvirvle ham om Ørerne.

Hvad der navnlig giver den »søndre Strand« et saa eiendommelig vildt, sønderrevet Præg, er en Række af de saakaldte Flyvesandsmiller. Her findes »Pakhuusbugten« men rigtignok intet Pakhuus, thi dette er forlængst afbrændt og ikke senere gjenopbygget. Paa Kortet er der henimod Totten afsat en »dansk Kirkegaard«; jeg formaaede dog ikke at finde dette Mindesmærke om det (i Aaret 1811) mislykkede Forsøg paa at tilbageerobre Øen fra Englænderne — saa har Sandet vel skjult ogsaa det!

Hvor mangelfuld denne Beskrivelse af Anholt's Natureiendommeligheder end er, er den dog maaskee tilstrækkelig til at give Læseren en Forestilling om, at Øen for Tiden ingenlunde kan siges at være riigt udstyret fra Naturens Haand.

Øg dog har det ikke altid været saaledes! Den nu saa øde Ø har engang været bedækket med Skov, hvad der unægtelig maa have givet den et heelt andet Præg. Fordum voxede her Fyr, Gran, Birk, Eeg og Enebærbuske, selve Navnet Anholt vidner jo ogsaa om den tidligere Skovrigdom. Hvor længe denne Herlighed varede, veed man ikke med Bestemthed; men allerede i Aaret 1643 begyndte Sandflugten at vinde Overhaand; dog var der endnu midt i forrige Aarhundrede levnet saamegen Skov, at samtlige Øens

Kreaturene (hvis Antal imidlertid næppe kan have været synderlig stort dengang) kunde skjule sig deri (Orion, 4de Bind, S. 261). Nu er Skoven, som sagt, ganske forsvunden; men Minderne derom leve endnu; thi som Minder om fordums Herlighed kan man dog vel kun betragte de forknytte Enebærbuske, der voxe i Nærheden af Byen og paa et Sted ved Pakhuusbugten, hvor de forøvrig gjøre et høist forunderligt Indtryk. Hist og her kan man i Flyvesandet træffe enkelte Fyrrestod, og i Engdraget skal der nu og da findes Egestammer. Ved Nordklint ligger en Lavning, som kaldes »Birkemose«; men langt mærkeligere er det, at den store, øde Slette endnu den Dag idag kaldes »Skoven«, som en ufrivillig, bidende Spot over de Ødelæggelser, menneskelig Kortsynethed har afstedkommet. Thi det kan vel ansees som givet, at det her som andetsteds i vort nu skovfattige Fædreland navnlig er Mennesket, hvis hensynsløse Begjærlighed har forvandlet en smilende Egn til et ufrugtbart Øde! — En farlig Fjende har Anholt's Skov dog sikkerlig havt ikke blot i Enkeltmands Letsindighed og Vindesyge (Tjæresyderi) men ogsaa i Fyret, som vides at have været tændt allerede under Kong Frederik II. Rigtignok har man for flere Aar siden forsøgt paa at opelske Skov i Læ af Bakkerne, men hidtil uden Held.

Anholterne ere alvorlige og religiøse. Men ved Siden heraf besidde de et vist Lune, der ofte kommer til Orde gjennem stærke Udtryk og Hyperboler. Talemaader som: »Jeg troer, Klokken er tusinde«; »igaar døde N. N.; men idag sætter han Garn«; »at skjære Fingeren af sig« o: at skjære sig i Fingeren — ere eiendommelige for Anholterne. Saa lille Byen end er, forekommer det dog dem, som boe i dens ene Ende, at Veien til dem, der boe i den modsatte Ende, er saa lang, at der kan hengaae meget lang Tid, uden at Koner og Børn fra disse Bydele besøge hinanden. Beboerne af den østlige Deel af Byen kaldes endog »de Vilde«, fordi »de boe saa afsides, at man aldrig hører eller seer Noget til dem«. Herved mindes man uvilkaarlig om Beskrivelsen i Peer Paars af den Styrke, hvormed Jens Blok's Forræderi voxede:

- »Jo længere man bort fra Fogdegaarden kom,
- »Jo mere vidste man at tale stort derom.

»Sær vidste de, som boe paa Kanten, at afmale

»Jens Bloks Forræderi fra Hoved og til Hale.«

Man kunde næsten antage, at Holberg selv havde været paa Anholt, medens T. Becker (Orion, 4de B., S. 263) mener, at den store Digter her har benyttet sin *licentia poetica* i fuldt Maal.

Beboerne have tre Erhvervskilder: Fiskeri, Landbrug og Bjergning af Vrag. Øens 13 Gaardmænd, hvis Jorder hver for sig dog kun udgjøre næppe $\frac{1}{2}$ Td. Htk., holde Heste (Ølændere). Da Fiskeri er Hovederhvervet, overføres ofte Sømandsudtryk paa Landbruget, hvad der kan klinge løierlig nok, f. Ex. naar der tales om den luv eller læ Side af en Vogn.

Om egentlige Nationaldragter kan der næppe være Tale for Mændenes Vedkommende, da de altid bære Fiskerdragt. Kvindernes Dragter ere derimod mere eiendommelige, navnlig derved, at Haaret er stærkt bedækket med Tørklæder, i Regelen 6 til 7 Stykker. Om Søndagen møde de i Kirken i livlig farvede, navnlig røde Tøier og ved særlig høitidelige Leiligheder tillige med hvide Tørklæder og Forklæder. Sørgedragten har en mørk Lilla Farve.

Saasnart den unge Anholter er bleven confirmeret, optages han i Bjergningslaget og et af de forskjellige Fiskerselskaber. Han skal da have sin »Strandpige«, der bærer og reder Garnene for ham og i Regelen tilsidst bliver hans Brud. Rigtignok hedder det, at han selv vælger hende, men som oftest have Forældrene iforveien valgt for ham.

Da Befolkningen paa Anholt udgjør saa godt som een stor Familie, betragtes et Bryllup som en Begivenhed, der har ganske særlig Interesse, og er forbundet med nogle eiendommelige Skikke. Kirken maa da ikke smykkes af nogen Anden end Præstens »Folk« : hans Familie, ikke hans »Tjenere« eller Tjenestefolk. Eftermiddagen før Vielsen (som foretages om Søndagen) begiver Bruden sig op til Præstegaarden forat bede Præstens Kone være hende behjælpelig med Paaklædningen den næste Morgen, og Brudekrandsen maa da være færdig til at prøves. Ved denne Leilighed skal den vordende Brud trakteres, men medbringer forresten til Gjengjæld Sigtebrød, Kaffe odsl. Naar hun har forladt Præstegaarden, indfinder Brudgommen sig hos Præsten med

Forloverne, hvilke underskrive Forloverattesten, hvorpaa de efterat have nydt Noget forføie sig bort igjen, og først da kommer »Bedemanden« for at indbyde Præsten og hans »Folk« til Brylluppet. Paa selve Høitidsdagen fører Bedemanden, som bærer Brudedragten, Bruden til Præstegaarden, hvor Præstens Kone ganske maa staae til hendes Raadighed, indtil hun er bleven pyntet og bespiist; hun bliver da af Bedemanden afhentet til Brudehuset. Herhen begive Præstens »Folk« sig, naar det har ringet anden Gang til Kirke. Nu ordnes Brudetoget: Ungkarlene føre Brudgommen, Pigerne Bruden; men fra Kirken bliver han ført af Mændene og hun af Konerne tilbage til Brudehuset, hvor Middagsmaaltidet venter. Ved Bordet tager Brudeparret Plads for Bordenden, Præsten sidder næst ved Brudgommen, Præstens Kone ved Bruden. Degnen fremsiger nu Bordbønnen og en gammel Brude-Psalme afsynges, i det dens sidste Ord »Din Naade følge dem« synges tre Gange. Derpaa retter Præstens Kone an, og Præsten byder Parret Spise og Drikke. Naar Maaltidet er endt, tager Dandsen sin Begyndelse, idet Bedemanden først dandser med Bruden, hvorefter de Nygifte dandse sammen. Først henved Midnatstid tør den unge Kone aftage Brudekrandsen og sætte Konehuen i dens Sted, hvormed Præstens Kone er hende behjælpelig, og før det Øieblik seer man nødig, at Nogen af Præstens »Folk« forlader Brudehuset.

Ogsaa ved Begravelser herske visse eiendommelige Skikke. Naar Følget er samlet, underretter Bedemanden Præsten derom, hvorpaa denne begiver sig derhen. To Lys sættes paa selve Kisten, hvorpaa der tillige er anbragt et af Kirkesangeren besørget, skrevet Vers med Christi Monogram og et omvendt Timeglas. Der holdes altid Sørgeprædiken; tidligere holdtes Liigtalen fra Prædikestolen, efterat Begravelsen var tilendebragt.

Ifølge et Sagn skal den sorte Død have udryddet den oprindelige Befolkning, hvorpaa Forbrydere skulle have bosat sig paa Øen. Dette Sagn har imidlertid ingen Hjemmel for sig, og den nuværende Befolkning er ialtfald paa en særdeles heldig Maade vanslægtet fra slige Forfædre.

Om Byen er der i Grunden ikke meget at sige. Den strækker sig fra Nord til Syd, tildeels beskyttet mod de

stærke Storme af det vestlige Høidedrag. Foruden Kirken bestaaer den af Fogedgaarden, Præstegaarden med en lille Skolebygning, Lægens og Gjordemoderens Boliger samt de »Indfødtes« 35 Huse. Til de to førstnævnte høre smukke og hyggelige Haver, ja i Præstens Have kneiser endog et ualmindelig stort Morbærtræ, som skal være overført dertil fra Laaland mellem Aarene 1765 og 1773. Anholternes Huse ere temmelig uanseelige, ofte forresten omgivne med Planker og andre Levninger af Vrag, saa de uvilkaarlig minde Beskueren om de klassiske Ord:

»Hver lever kristelig og nærer sig af Vrag.«

Enkelte Steder sees endog Gallionsfigurer. Jeg skulde huske meget feil, om den hæsligste af disse ikke var bleven døbt med det ominøse Navn: Bismarck — hvad der unægtelig gjør Befolkningens Fædrelandssind og Kunstsands stor Ære!

Kirken, der ligger omtrent midt i Byen, er en almindelig Landsbykirke, opført i Aarene 1818 og 1819, efterat Englænderne under deres Occupation af Øen havde ødelagt den gamle Kirke. Den gamle Døbefont er derimod tildeels bevaret, uagtet den en Tid lang blev brugt som Andetrug, medens dens Fod nød den ikke mindre tvivlsomme Ære at blive indmuret i Præstegaarden. Da Englænderne besatte Øen, fortrak Præsten, men betroede Kirkeværgen, Gaardmand Henrik Rasmussen, Kirkens mere værdifulde Inventarium, hvilket denne nedgrov i sit Udhuus og nægtede at udlevere til Fjenden, som under forskjellige Trusler søgte at tvinge ham dertil. Indvendig er Kirken meget hyggelig og blandt Andet prydet med en fra Loftet nedhængende, tiltaklet Brig, der i 1819 skjænkedes af en Skipper, der skyldte Anholterne nogle Penge for Fisk. Kirken er fremdeles udstyret med to smaa Klokker, hvoraf den ene skal stamme fra et strandet Skib; der ringes til Kirke med tre Slag, hvad der skal være enestaaende i Landet, hvorfor Anholterne ogsaa sætte megen Priis paa denne Eiendommelighed.

Paa Kirkegaarden hviler blandt Andre Major Melsted, Anføreren for den Expedition, som i Aaret 1811 forgjæves forsøgte paa at tilbageerobre Øen fra Englænderne, tilligemed flere af hans Ulykkesfæller, samt en Capitain Gregersen, som strandede i Aaret 1789 og efter Anholternes Sigende bragte en »stor Syge« med sig.

Som man kan tænke, lever Erindringen om Englændernes Occupation endnu paa Øen, og der tales ikke godt om de fremmede Herrers Regimente. Saaledes fortælles, at de af ondskabsfuld Kaadhed skjød ned blandt Sælhundene, som havde en Coloni ved Øen, medens der hidtil aldrig var blevet løstnet et Skud for ei at bortskræmme disse nyttige Dyr. Men siden den Tid have Sælerne forladt dette Opholdssted saa, at det nu hører til Sjældenhederne at træffe dem der, hvorved Anholterne have mistet en ikke uvæsentlig Indtægtskilde.

Vi gaae nu over til at betragte Anholt fra et antiquarisk Standpunkt. I denne Henseende har Øen vundet et vist Ry ogsaa udenfor vort Fædreland ved de Tilhugger-Værksteder fra Steenalderen, som ere opdagede her og paa en Gang udmærke sig ved Talrighed og Rigdom¹⁾.

Disse Værksteder, som fornemlig findes paa den store Slette, fremtræde som betydelige Samlinger af Flintsager, grupperede pletviis og leirede paa to Maader.

For det Første forekomme de paa og omkring nogle naturlige Smaahøie, der bestaae af Sand og Gruus og ere belagte med Rullestene, hvilke sidste ere næsten alle ildskjærmede og revnede i Ild, hvad der ligeledes er Tilfælde med flere af de sammesteds leirede Oldsager, af hvilke dog de fleste ikke bære noget Spor af Ildens Paavirkning. Det ligger derfor nær at antage, at der i Oldtiden paa disse Steder er blevet antændt Baal, hvis Virkning endnu er synlig paa flere

¹⁾ Under Overskriften: *Les ateliers pour la fabrication des instruments de silex, découverts dans l'île d'Anholt (Danemark)* har jeg meddeelt en kortfattet Beskrivelse af disse Fund i Februarhæftet for 1869 (Nr. II.) af *Matériaux d'Archéologie & d'Histoire* par M. M. les Archéologues de Saône-et-Loire et des départements limitrophes. Den franske Lærde, Hr. E. Beauvois, der i en mærkelig Grad er vel bevandret i danske Forhold, har med den ham eiendommelige Velvillie besørgt Oversættelsen. Beretningen er udstyret med to Plancher Afbildninger efter Capitain A. P. Madsen's fortræffelige Værk: *Afbildninger af danske Oldsager og Mindesmærker*, 1ste Bind, Planche 19 og 20.

af de tungere Gjenstande, medens de lette Trækul efterhaanden ere blevne bortførte af Blæsten. To af disse Høie ere omtalte i Antiquarisk Tidsskrift for 1849—51 (S. 213), hvor de ere beskrevne som opførte »af Menneskehænder«, hvilket imidlertid er urigtigt, da de ganske ere af samme Beskaffenhed som de andre. Den største af Høiene ligger omtrent ved Foden af Sønderaas og er ved en forlængst foretagen Gjennemgravning bleven deelt i to Halvdele, som af Anholterne kaldes »Kistehøiene«.

Men dernæst træffes Værkstederne ogsaa leirede næsten umiddelbart paa Steenrevlerne. Ogsaa her synes der at have været antændt Baal i Oldtiden, da endeel af Oldsagerne øiensynlig har været udsat for en stærk Ilds Paavirkning.

De paa disse to Grupper af Findesteder forefundne Oldsager kunne henføres til følgende Klasser:

1. Flintblokke : naturlige Flintstykker, hvoraf kortere eller længere Spaaner, de saakaldte Flintflækker, ere slagne.

De ere:

- a. Enten saadanne Blokke, hvoraf man simpelthen har afspaltet Flækken paalangs ved et enkelt Slag (jvfr. Madsen's »Afbildninger af danske Oldsager og Mindesmærker«, I., Planche 19, fig. 8, og Worsaae's »Nordiske Oldsager i det Kongelige Museum i Kjøbenhavn«, fig. 60, hvilken netop er funden paa Anholt).
- b. Eller Blokke af en Flint af en saadan Beskaffenhed, at man ikke uden videre har kunnet spalte Flækken ved et enkelt Slag; man har derfor ved korte Tværslag frembragt en skarp Kant og derpaa afspaanet denne som Flække (jvfr. fig. 1—5, Pl. 19 i Madsen's Afbildninger).

De største af Blokkene ere henved 9 Tommer lange, medens de mindste have en Længde af kun henved 2 Tom. De forekomme i en forbausende Mængde og afgive et riigt Stof til Studium. Af nogle er der hugget saa mange Flækker, at et kun forholdsvis tyndt Stykke med den naturlige Yderskorpe er levnet (M. A. Pl. 19, fig. 1), medens der kun er gjort enkelte Slag paa andre, der derefter ere blevne bortkastede, øiensynlig fordi det

anvendte Materiale har viist sig uhensigtsmæssigt paa Grund af Huller, Knaster og lignende naturlige Mangler. Men mangfoldige Blokke synes tillige at afgive Vidnesbyrd om forskjellig Dygtighed hos Arbeideren. En stor Mængde vidner saaledes om en forbausende Dygtighed saavel i Valget som Behandlingen af Flinten, idet Flækkerne ere afhugne smukt og lige (jvfr. M. A. Pl. 19, fig. 8), andre afgive et modsat Vidnesbyrd; der er saaledes flere større Blokke, hvoraf kun mindre Flækker ere afslagne, fordi, som det synes, Arbeideren har givet Slaget en urigtig Retning eller været mindre sikker i Haanden. Ikke saa faa Blokke synes at have faaet en anden Anvendelse end oprindelig paatænkt. Flere af dem have paa Enderne tydelige Mærker eller Ar af Slag saa, at de maae antages at være blevne benyttede til at støde eller knuse med. Andre ere kløvede paalangs og i den ene eller begge Ender tilhuggede med Smaaslag som Skrabere — en Slags Redskaber, som bruges endnu den Dag idag af enkelte Eskimostammer til at skrabe Blod og Kjøddele af Dyreskind, altsaa som en Slags Garveredskaber (jvfr. M. A., Pl. 20, figg. 27 og 29).

Store, næsten firkantede Flintstykker (af Nogle døbte med det ret betegnende Navn »Planker«) synes at have været Blokke og derpaa i mange Tilfælde at være bestemte til videre Forarbeidning uden dog at være fuldførte (M. A., Pl. 19, fig. 2).

Paa den anden Side er der Redskaber, der — vel som en Følge af en eller anden Beskadigelse — ere blevne kasserede og derpaa brugte som Blokke. Dette har saaledes viist sig at være Tilfælde med et Brudstykke af en smukt sleben Flintkile (M. A., Pl. 19, fig. 7).

2. Flintflækker, hvis Længde i Regelen varierer mellem $1\frac{1}{2}$ og 5—6 Tom. De vise sig enten som simple Spaaner (M. A., Pl. 19, figg. 9—11) og stamme da fra de under 1 a beskrevne Blokke, eller som Flækker, der have en skarp Ryg med korte Tværslag, hvorfor de af Nogle kaldes »Rygflækker« (M. A., Pl. 19, fig. 6), og ere afslagne af de under 1 b beskrevne Blokke.

Flækkerne forekomme i Regelen som Brudstykker. Medens mangfoldige ikke ere videre bearbejdede, ere ikke

- saa faa tildannede til forskjellige Redskaber og vidne om, hvor mangfoldig en Anvendelse de have havt.
3. Raat tilhugne Flintstykker, hvoraf de største ere henved 10 Tom. lange. Nogle have en fjern Lighed med plumpe Landsespidsen, andre ere tresidede og noget krummede; men de fleste ere næsten aldeles uformelige og kunne ikke engang tilnærmelsesviis beskrives. Det er ikke let at afgjøre, om enkelte af dem ere Redskaber, hvis Anvendelse man endnu ikke kjender. Muligviis er der blandt dem mislykkede Forarbejder, som ere blevne kasserede, efterat Arbeideren efter nogle Slag har overbeviist sig om det anvendte Materiales Ubrugbarhed.
 4. Saakaldte »trekantede Flintøxer« (M. A., Pl. 20, figg. 21—22, 24 og 25). De ere Flintstykker, som have en vis Lighed med Kiler. Langs Kanterne ere de ialmindelighed raat tilhugne, og den brede Ende er ved et Tværslag tildannet som en Slags Eg, der rigtignok i de fleste Tilfælde aldeles ikke egner sig til at skjære med. De optræde imidlertid her i Landet i en saadan Mængde, at de maae betragtes som en særegen Slags Redskaber, ihvorvel man ikke kjender deres Bestemmelse.
 5. Raat tilhuggede, meiselformede Stykker (M. A., Pl. 20, figg. 15—19), hvoraf de største ere 6 Tom. lange. Heller ikke om disses Anvendelse veed man noget Bestemt; men for fleres Vedkommende tør det vel antages, at de ere mislykkede Forarbejder til Smalmeisler.
 6. Skrabere (M. A., Pl. 20, figg. 23 og 28). Det er navnlig Flækker og Fliser, tilhugne med Smaaslag snart for den ene, snart for begge Ender, snart heelt rundt; enkelte ere tilhugne huult i den ene Ende.
 7. Flintknuder, deels toppede og deels flade (M. A., Pl. 20, figg. 32 og 33). De bestaae af Flintstykker, der i Regelen have faaet en Mængde skarpe Kanter ved Tilhugning. Lignende Stene bruges endnu af vilde Folkestammer, som med stor Sikkerhed kaste dem efter større Fuglevildt.
 8. Saakaldte B or ø: Flækker eller Fliser, som ere spidst tilhugne i den ene eller begge Ender, som om de have været benyttede som Borerredskaber. De høre dog ligeledes til de Redskaber, hvis Bestemmelse endnu ikke er oplyst.

9. Værktøi og Vaaben, hvis Anvendelse man kjender: Kiler, Meisler, halvmaaneformede Skrabere, Harpun-, Landse- og Pilespidser; de sidst nævnte ere snart trekantede, snart flade (M. A., Pl. 19, figg. 12—14) og forarbeidede af Flækker, sjældnere ere de hjerteformede.

Disse Gjenstande forekomme i et forholdsvis ubetydeligt Antal og næsten altid som Brudstykker, hvad der jo iøvrig er naturligt nok for et Tilhugger-Værksted, hvor i Regelen kun det er blevet efterladt, for hvilket man ikke havde nogen Brug; de enkelte fuldstændige og velbevarede Stykker maae vel ansees for tabte eller glemte af Arbejderne.

Ligesom Blokkene frembyde de megen Interesse og flere af dem ere øiensynlig ikke blevne fuldførte paa Grund af Feil i Flinten, mislykket Tilhugning osv. Endeel af Kilerne har aabenbart været hyppig benyttet, idet Eggen er tilhuggen eller tilsleben paany efter Beskadigelser; eller de ere knækkede midt over og i Brudfladen tilhugne saaledes, at man har kunnet anbringe dem i et Skaft. Det er sandsynligt, at saadanne Stykker ved Udbedringen ere blevne beskadigede under Arbejderens Haand, hvorefter de da ere blevne kastede tilside som ubrugelige. Enkelte af de slebne Redskaber have ved nogle faa Slag faaet Form som raat tilhugne Stykker, paa hvilke Slibningen kun hist og her er kjendelig; som et Exempel i denne Retning kan anføres en Flintknode, der øiensynlig er tildannet af en sleben Kile. Ogsaa med andre af de bedre forarbeidede Redskaber er det Samme Tilfælde, saaledes er en overknækket Landsespids eller Kniv i Brudfladen bleven tilhuggen som en Skraber. Slige Gjenstande vidne om, hvor stor Værd man har tillagt de omhyggelig forarbeidede Sager; naar de ikke længere kunde bruges efter deres oprindelige Bestemmelse, bleve de omdannede til andre Redskaber, og først naar disse ikke længere kunde anvendes, bleve de kastede bort som ubrugelige. Derfor give de ogsaa Fundene en eiendommelig livlig Character, ligesom de i høi Grad tjene til at belyse Arbejdernes større eller mindre Dygtighed i Forfærdigelsen af de forskjellige Sager. (M. A., Pl. 19, fig. 7, Pl. 20, fig. 26).

10. Flintfliser, der ene kunne betragtes som Affald fra Tilhugning af de forskjellige Redskaber. De forekomme enkelte Steder i store, tætte Lag, som mere end alt Andet vidne om den storartede Virksomhed, der har fundet Sted her.

Ogsaa paa det vestlige Høidedrag forekomme Spor af Tilhugger-Værksteder, hvilke i Tidernes Løb ere blevne skjulte under den dæmpede Sandflugt. En fuldstændig, kun tilhuggen Flintkile (M. A., Pl. 20, fig. 20) er funden paa Nordklint.

Der er den Særegenhed ved alle Flintsagerne fra Anholt, at deres Kanter ere afrundede ved Gnid eller Slid og at de have en i Regelen noget mat Politur. Dette lader sig vel bedst forklare ved, at Blæsten idelig har ført Flyvesandet henover dem. Da nemlig Sagerne paa Sletten for den langt overveiende Deel ligge et godt Stykke fra Kysten og de paa Høidedraget fundne Gjenstande bære ganske de samme Spor af Slid og Gnid som de andre, er det utænkeligt, at dette kan være en Følge af, at de have været udsatte for Bølgeslagene ¹⁾.

Havde min Reise til Anholt ene havt det Formaal at opsamle saamange Oldsager som mulig, vilde Udbyttet deraf i Sandhed have været aldeles tilfredsstillende, da jeg medbragte flere tusinde Gjenstande derfra. Men først og fremmest gjaldt det om at vinde en klar Erkjendelse af Findestedernes Beskaffenhed og Character, hvorfor der ogsaa fremstillede sig flere Spørgsmaal, som krævede en omhyggelig og saavidt mulig udtømmende Besvarelse. Efterat det var blevet godtgjort, at Oldsagerne ikke stammede fra eet eller nogle faa Findesteder men fra en Mængde Punkter, der ene kunne tydes som Tilhugger-Værksteder, grupperede paa to

¹⁾ Den i Madsen's Værk som fig. 25 paa Pl. 28 afbildede, tilhugne Flintkile, der paa Midten har en Rille, stammer ligeledes fra Anholt. — Mærkeligt er det, at der, saavidt vides, paa Øen hidtil er fundet kun to samtidige Gjenstande, som ikke ere af Flint: En Øxe af Graasteen med Skaftul og et kileformet Redskab af en Slags Sandsteen, hvilke ere i privat Eie.

Maader, stod der endnu tilbage at klare nogle Spørgsmaal, paa hvis Besvarelse jeg meente at burde lægge en ikke ringe Vægt.

Hvilket Omfang havde hvert enkelt Værksted? Hvor mange Redskaber fandtes der? Hvorledes vare de enkelte Redskaber fordeelte?

At bestemme Omfanget lod sig imidlertid ikke gjøre, da næsten alle Findestederne vare deelviis skjulte af Flyvesandet, som den ene Dag blottede Punkter, hvilke det den næste Dag skjulte.

Heller ikke kunde der være Tale om at fastsætte Antallet af de Redskaber, som forekom paa hvert enkelt Sted, saaledes, at der kunde opnaaes noget virkeligt Udbytte deraf. Beboerne havde nemlig alt i en længere Aarrække opsamlet og solgt eller bortgivet en stor Mængde Oldsager og da navnlig de bedst forarbejdede, som altid have den største Værd for den Ukyndige; derved vare forholdsviis kun meget faa Gjenstande komne Museet i Kjøbenhavn tilgode, medens den langt overveiende Mængde deels var bleven spredt om i private Samlinger af Oldsager og deels gaaet tilgrunde.

Derved kom Undersøgelsen naturligviis til at lide af en Mangelfuldhed, paa hvilken der ei kunde raades Bod.

Forresten er det utvivlsomt, at der endnu eksisterer mange Værksteder paa Øen, der ligge fuldstændig skjulte under de mægtige Flyvesandsbanker og vel engang ville komme for Dagens Lys, naar Stormene have bortveiret Sandet. Hist og her kan der i Fordybningerne mellem saadanne Banker træffes enkelte Gjenstande stikkende frem af Sandet, hvilke vistnok maae betragtes som »Pionerer« for skjulte Værksteder.

Derimod var jeg heldigere med Hensyn til Besvarelsen af det sidste Spørgsmaal om de forskellige Redskabers Forde-ling paa de enkelte Punkter.

Den Masse Oldsager fra Steenalderen, som forekommer rundt om i vort Fædreland, vidne naturligviis om en saare forskjellig Dygtighed i Behandlingen af Flinten. Medens mangfoldige Exemplarer af Redskaber (f. Ex. Landsespidsen eller Knive og Dolke) ikke udmærke sig med Hensyn til Forarbejdning eller Former, er der andre af samme Slags Redskaber, der ere forfærdigede med en forbausende Dyg-

tighed og — om man saa vil — Skjønhedssands, som ikke kunne antages at have været almindelige for Alle blandt Urfolket, men have krævet ikke blot et vist naturligt Anlæg men ogsaa en særlig Øvelse i at forfærdige saadanne Gjenstande. Dette leder ganske naturlig til at antage, at der allerede i Steenalderen til en vis Grad har hersket en Deling eller Fordeling af Arbeidet, saaledes at enkelte udmærkede Arbeidere kun have forfærdiget Kiler, andre Landsepidser osv.

Det vilde unægtelig have været interessant, om man kunde have paaviist, at dette havde været Tilfælde paa Anholt, hvor de mangfoldige Værksteder netop egne sig for Iagttagelser i denne Retning, da der tiltrods for den stærke Afsøgning af Findestederne endnu forekom en stor Mængde Oldsager der. Med dette for Øie foretog jeg ogsaa en omhyggelig Undersøgelse af hvert enkelt Værksted for at see, om der hist var blevet forfærdiget Kiler, her Skrabere osv. Men dette var saa langt fra Tilfælde, at der tvertimod paa hvert Sted forekom Repræsentanter for de forskjelligste Redskaber, saavel de raat som de mere omhyggelig forarbejdede.

Som et Exempel i denne Retning skal anføres, at der paa eet Sted optoges følgende Gjenstande:

87 Flintblokke, hvoraf 10 ere Brudstykker.

2 Flintblokke, som for Enderne have Ar af Slag.

127 tildeels ufuldstændige Flintflækker, hvoraf 7 ere ildskjørnede.

40 raat tilhugne Flintstykker.

4 raat tilhugne Flintstykker, der have Form omtrent som Smalmeisler og muligviis ere mislykkede Forarbejder.

4 raat tilhugne, krumme Flintstykker.

8 Flintknuder, hvoraf 2 ere ildskjørnede.

1 Flintknude, der er tilhuggen af et slebet Redskab.

2 Skrabere, tildannede af kløvede Flintblokke.

54 Skrabere, tildannede af Flækker og Fliser; 2 ere ildskjørnede.

5 af de saakaldte »trekantede Flintøxer«.

3 ved Enderne og langs Kanterne tilhugne Flintflækker.

2 Brudstykker af tilhugne Flintkiler.

4 Brudstykker af slebne Flintkiler.

4 af Flintflækker tilhugne Pilespidser, hvoraf 3 ere ufuldstændige.

Desuden fandtes paa samme Plet en forbausende Masse Affald fra Tilhugning, ufuldstændige Flækker og endeel ildskjærrede Flintstykker. Stedet var imidlertid endnu rigere paa Oldsager, thi Sandet havde for en Deel tilføjet det, hvorfor heller ikke dets Omfang kunde angives. Hertil kommer, at Øens Beboere her som andetsteds havde opsamlet en betydelig Mængde bedre tilhuggede Gjenstande.

Oldsagerne fra Anholt stamme altsaa fra Værksteder, paa hvilke de forskjelligste Redskaber bleve forfærdigede i Flæng, uden at nogen Deling af Arbeidet kan paavises.

Jeg har meent at burde lægge saameget større Vægt paa dette Forhold, som Hr Pastor Carlsen, der trofast stod mig bi i mine Bestræbelser for at tilveiebringe et saa riigt Materiale som mulig, troer paa et Par Punkter at have gjort en anden Erfaring¹⁾.

Paa eet Sted fandt Pastoren saaledes 29 af de saakaldte »trekantede Flintøxer«, og da vi i Forening afsøgte det samme Sted, opdagedes mellem en Mængde Affald endnu fire lignende Redskaber. Paa et andet Sted, som ligger tæt Øst for Byen, fandt Pastoren nogen Tid efter min Afreise et Par hundrede Skrabere men ellers intet Redskab foruden Affald; de laae paa en Plet, der havde et Omfang af 140—200 Fod.

¹⁾ Udsigt over Museet for de nordiske Oldsagers Tilvæxt i Aarene 1863—67 af C. Engelhardt (Aarbøger f. n. Oldk. og Hist. 1868. S. 94). Forf. bemærker, at der aldrig er fundet Oldsager af Graasteen paa Anholt, hvad der er urigtigt, thi foruden et kileformet Redskab af Sandsteen vides en gjenneboeret Graasteens-Øxe at være fundet der (jvfr. ovfr. S. 52, Anm.). Naar Forf. fremdeles beretter, at jeg har foretaget en »Eftersøgning« (sic!) paa Øen, gjør han sig skyldig i en Misforstaaelse, thi jeg foretog Undersøgelsen med aabent Øie for de forskjellige Forhold, der efter min Anskuelse burde tages i Betragtning. Herom kunde Forf. have overbeviist sig, saafremt han havde gjort sig den Uleilighed at læse min Indberetning om Udfaldet af mit Besøg paa Øen, hvad der næppe vilde have kostet megen Besvær, da Indberetningen opbevares i Museets Archiv. Naar jeg endelig tilføier, at Forf. har lagt et aldeles utilberligt Eftertryk paa Hr. Pastor Carlsen's Meddelelser, er denne Bemærkning dog ingenlunde rettet mod Pastoren, hvis Iver og Interesse for Anholtfundenes Bevarelse jeg tværtimod yder den varmeste Paaskjønnelse.

Det kunde saaledes synes, at der paa hvert af disse Steder var blevet forfærdiget særlige Redskaber; men herimod kan det ikke noksom fremhæves, at de bedre forarbejdede Gjenstande maae være forsvundne fra disse Steder ved den idelige af Beboerne foretagne Opsamling. Naar det er vitterligt, at Oldforskerne før Kjøkkenmøddingernes Opdagelse ikke ret havde fattet de raat tilhugne Oldsagers Betydning, er det ikke til at undres over, at Anholterne, som dog næppe kunne gjøre Fordring paa særlig Kyndighed i denne Retning, ikke have bekymret sig om »trekantede Flintøxer« eller Skrabere, men ladet dem ligge og kun optaget Oldsager, hvis Former ere mere fattelige for den Ukundige. Derfor kunne de Fund, Hr. Pastor Carlsen har gjort, heller ikke i mindste Maade rokke min Bedømmelse af Anholtfundenes Character.

Saavidt vides, er der ligesaalidt paa Anholt som andetsteds i Danmark fundet et eneste Redskab, som med Bestemthed kan siges at have været benyttet ved Tilhugningen af de forskjellige Flintøxer. Visse naturlige, i Regelen ægformede Rullestene, der ere forsynede med to eller flere Fordybninger, har man rigtignok givet Benævnelsen »Tilhuggerstene«, men uden at det er lykket at fremføre noget Beviis for denne Benævnelses Rigtighed. Saavidt jeg veed, er heller ikke en eneste af disse ligesaalidt i fuldstændig som i ufuldstændig Tilstand funden paa Anholt, ligesom rigtignok heller ikke Slibestene, uagtet Tallet paa de dersteds fundne slebne Sager ikke er ubetydeligt.

Tilhugger-Værkstederne ere den eneste Slags Minder om Urfolket, der hidtil ere opdagede paa Anholt. At der imidlertid ogsaa vil kunne findes Grave, Kjøkkenmøddinger¹⁾ og andre Vidnesbyrd om Steenfolkets Færd paa Øen, er meget sandsynligt og afhænger vistnok ene af Flyvesandet, der utvivlsomt dækker langt mere end det, man hidtil har fundet. Det er utænkeligt, at Urfolket kun skulde have besøgt Øen for dens Rigdom paa Flint og her forfærdiget de forskjellige Redskaber og Vaaben for derpaa at vende

¹⁾ Paa den lille Hesselø, der ligger $7\frac{3}{4}$ Sømile fra Anholt og 4 Mile fra Sjælland, er der opdaget Kjøkkenmøddinger, væsentlig bestaaende af raat tilhugne Flintredskaber og Sælhundeknokler.

tilbage med Udbyttet af deres Arbeide til det faste Land. Selv om Øen dengang havde været landfast med Jylland (ved en saadan Antagelse vilde man forresten vistnok vove sig altfor stærkt ud paa Hypothesernes Omraade), var der dog ingen Grund for Urfolket til ene for Flintens Skyld at drage saa langt, da vort Fædreland jo overalt er meget riigt paa dette Materiale. Derimod har Anholt fordum afgivet et fortræffeligt Opholdssted for et Folk, der kun havde Jagt og Fiskeri at ernære sig af. Øen var bevoxet med Skov, gav rigelig Adgang til Fiskeri, Sælhundefangst og Fuglejagt, og Flinten var tilstede i Overflod. Det tør derfor antages, at Anholt har været bebøet allerede i Steenalderen. Det er mulig et reent Tilfælde, som har ført nogle enkelte Individder eller Familier derhen, maaskee Strøm og Vind have drevet deres Kanoer til det fjerne Øland, hvorefter de forresten ogsaa kunne have søgt for at undgaae seirrige Fjenders Forfølgelser. Men vare de først ankomne til Anholt, kunde de næppe vedligeholde nogen synderlig Forbindelse med Fastlandet.

Som Findested for Oldsager har Anholt været kjendt allerede for Aarhundreder siden. Thi under Overskriften »Trekantede Flintstykker fra Anholt« har den berømte Lærde Ole Borch i Aaret 1676 meddeelt følgende: »Denne Ø hæver sig i den codanske Bugt; den er kun lille, berygtet ved Manges Forlis og fortjener Ros ene derved, at man ved at ransage dens Kyster vil kunne finde en stor Mængde forskellige sorte og hvide Flintstykker, der ligge begravne i Sandet. De ere sex Fingerbrede lange, een Tomme brede, trekantede og ligesom tilspidsede ved Menneskehaand og for det meste skjærpede saaledes, at de vilde have kunnet være benyttede ved Omskjærelsen af Israel's Sønner, hvilken Josua bød at skulle foretages med Knive af Steen. I vor nuværende Jernalder blive de anvendte paa anden Maade, thi efter at være blevne kløvede med en Hammer i passende Stykker, føre de hurtig Ild til Geværåasen og tjene som Tønder for Krigerens Ildrør.«¹⁾

¹⁾ Silices Anholdini triangulares i Th. Bartholini Acta Medica et philo-

Der skulde imidlertid hengaa Aarhundreder, forinden Anholt-Fundene skulde komme Videnskaben tilgode, thi de første hertil hørende Gjenstande, som bleve indlemmede i det Kgl. Museum for de Nordiske Oldsager, skjænkedes dertil først i Aaret 1841 af Øens daværende Sognepræst, Hr. Pastor Chr. Møller (nu i Karrebæk). Denne Sending efterfulgtes af flere i Aarene 1843, 1851 (*Antiquar. Tidsskr.* 1849—51, S. 213—14), 1852, 1853 og 1863. Men imidlertid var et betydeligt Antal Oldsager sammestedsfra blevet sendt til forskjellige Samlinger, blandt hvilke Hr. Lieutenant J. Jensen's i Greenaa vistnok er den, som indeholder de fleste og mærkeligste, ligesom Hr. Pastor Carlsen i Aaret 1863 skjænkede en Række fortræffelige Repræsentanter for Anholt-Fundene til den historisk-antiquariske Samling i Aarhus. Sagerne ere saaledes blevne spredte mere end ønskelig, om det end tør haabes, at de ere i gode Hænder og saaledes maae ansees som bevarede for Videnskaben.

sophica Hafniensia, vol. IV, pars I, S. 177. Den lærde Forfatter, som her øiensynlig beskriver de saa hyppig forekommende Flintflækker, har vistnok havt en Anelse om Tilværelsen af en Steenalder, naar han siger: *nunc ferreo hoc seculo.* — Kort efter min Hjemkomst fra Anholt (1866) henlede nuværende Hr. cand. mag. Henry Petersen min Opmærksomhed paa denne ret mærkelige, men hidtil saa' godt som ukjendte Beretning.
